

Piotr Wojnicz

Zaangażowania Kościoła Katolickiego na rzecz migrantów - przesłanki doktrynalno-prawne

Civitas et Lex nr 1 (13), 49-68

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

PRAWO KANONICZNE / CANON LAW**PIOTR WOJNICZ****ZAANGAŻOWANIA KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO
NA RZECZ MIGRANTÓW
– PRZESŁANKI DOKTRYNALNO-PRAWNE**

Kościół katolicki ze swej natury jest związany ze światem migrantów. Jego historia i doktryna nierozzerwalnie związane są z migracją ludzi. Wiele dokumentów Kościoła katolickiego, regulujących kwestię podejścia do ludzi ogarniętych tym zjawiskiem, nawiązuje do historii migracji ludzkości. Stąd też odpowiedzialność Kościoła katolickiego za świat migrantów ma głębokie korzenie historyczne i teologiczne. Odpowiedzialność Kościoła wynika z troski o los ludzi, którzy zostali pozbawieni prawa do życia i rozwoju we własnym środowisku, a także z potrzeby opieki nad tymi, którzy świadomie podejmują decyzję o migracji, a w kraju docelowym przeżywają różnego rodzaju problemy związane z adaptacją społeczną.

Losy Kościoła katolickiego od samego początku były związane z historią migracji pierwszych chrześcijan. Kościół zawsze obdarzał wielkim szacunkiem osoby, które z różnych powodów musiały opuścić miejsce swojego zamieszkania. Sobór Watykański II podkreślił, że każdy człowiek ma prawo do wybrania miejsca swojego życia. Natomiast Jan Paweł II zwrócił szczególną uwagę na prawo do zamieszkania we własnej ojczyźnie – czyli prawo do nieemigrowania. Współczesne prawodawstwo Kościoła katolickiego zaznacza, że za opiekę nad migrantami odpowiedzialny jest cały Lud Boży. Szczególnym wyrazem troski o migrantów są szeroko rozbudowane struktury kanonicznego duszpasterstwa tej kategorii ludzi, które funkcjonują na trzech płaszczyznach: uniwersalnej, partykularnej i diecezjalnej.

1. Założenia doktrynalne troski Kościoła katolickiego o migrantów

Chrześcijaństwo ściśle i niezaprzeczalnie wiąże się ze starym światem i jego historią¹. Dlatego też Kościół katolicki czerpie swoją wiedzę i doświadczenie odnośnie do zjawiska migracji ze Starego i Nowego Testamentu. To Adam i Ewa poprzez niedotrzymanie obietnicy danej Bogu stali się pierwszymi migrantami – wygnańcami. Bóg w Księdze Kapłańskiej przypomina człowiekowi o jego miejscu na świecie – „Ziemia należy do Mnie, a wy jesteście u Mnie przybyszami i osadnikami”². Z punktu widzenia teologicznego chrześcijanie są duchowymi spadkobiercami Narodu Wybranego. Izraelici, jak żaden inny naród na ziemi, doświadczyli losu pielgrzyma. Dzieje ich wędrówki rozpoczynają się od wezwania Abrahama do opuszczenia ziemi rodzinnej, miasta Ur, i podjęcia wędrówki do Ziemi Obiecanej³. A.R. Sikora podkreśla fakt, że starotestamentowi Żydzi bardzo dobrze znali sytuację przybyszów. „Miało to swoje odbicie w normach prawnych chroniących prawa cudzoziemców. Takie podejście Izraelitów do obcych przybyszów wiązało się z tym, że sami w przeszłości zaznawali podobnego losu. Terminem *ger* (cudzoziemiec, przybysz) nazywani byli Abraham⁴, Mojżesz w ziemi Modin⁵ oraz Elimelek, który jako *ger* osiedlił się w ziemi Moabu⁶. Również cały naród wybrany był *gerim* w Egipcie⁷. Stąd też już w najstarszych przepisach prawnych istniał zakaz gnębienia obcych⁸. Z punktu widzenia teologicznego Pięcioksiąg porusza istotną kwestię miłowania obcych jak swoich rodaków: »Będziesz kochał bliźniego (*rea*) jak siebie samego«⁹. Mimo że w tym tekście *rea* oznacza rodaka, to w dalszej części mowa jest wyraźnie o tym, iż miłość ta obejmuje również cudzoziemców (*gerim*)¹⁰ przebywających wśród Izraelitów”¹¹. Ponadto W. Necel wskazuje inne określenia migrantów i cudzoziemców w Starym Testamencie: *zar*, *toshab*, *nokri*, *nekar*. Nazwa *zar* oznacza kogoś, kto przybył z innej grupy narodowościowej lub plemienia, a więc

¹ Zob. J. Alzog, *Historia powszechna Kościoła*, t. I, Warszawa 1855, s. 64.

² Kpł 25, 23; Jan Paweł II, *Oroędzie na Światowy Dzień Migranta*, „L'Osservatore Romano”, 4(1999) (dalej: OŚDM).

³ Zob. D. Robs, *Od Abrahama do Chrystusa*, przeł. Z. Starowieyska-Morstinowa, Warszawa 1967, s. 7nn.

⁴ Rdz 23, 4.

⁵ Wj 2, 22; 18, 3.

⁶ Rt 1, 1.

⁷ Wj 22, 20; 23, 9; Pwt 10, 19; 23, 8.

⁸ Wj 22, 20. „Nie będziesz uciskał ani gnębił cudzoziemca (*ger*), bo i wy byliście cudzoziemcami (*gerim*) w ziemi egipskiej”.

⁹ Kpł 19, 18.

¹⁰ Kpł 19, 33–34: „Jeżeli w waszym kraju osiedli się przybysz, nie będziecie go uciskać. Przybysza, który się osiedlił wśród was, będziecie uważać za obywatela. Będziesz go miłował jak siebie samego, bo i wy byliście przybyszami w ziemi egipskiej. Ja jestem Pan, Bóg wasz”.

¹¹ Zob. szerzej: A.R. Sikora, *Kategorie wolnych ludzi*, w: *Życie społeczne w Biblii*, pod red. G. Witaszka, Lublin 1997, s. 260–262, patrz również T. Hantle, *Pojęcie przybysza (*ger*) w Starym Testamencie*, „Studia Gnieźnieńskie”, 3(1977), s. 29–51.

nie był Izraelitą. Inne określenia przybysza: *toshab*, *nokri*, *nekar* wskazują na sytuację społeczną migranta¹².

Nauczanie Chrystusa dotyczące ludzi objętych zjawiskiem migracji ma największe znaczenie dla Kościoła katolickiego. Podkreślenie faktu, że Chrystus był migrantem¹³ oraz nakaz miłości bliźniego bez względu na pochodzenia narodowe czy społeczne stanowiły główny wyznacznik nauki Kościoła w zakresie tej problematyki¹⁴. Uniwersalna nauka Chrystusa była głoszona w wielu językach, była też dostosowana do specyfiki danego regionu. Przesłaniem Jezusa z Nazaretu było głoszenie nauki wszędzie tam, gdzie zawędrują Jego Apostołowie. Naturalnym miejscem rozpowszechniania nauki Chrystusa były rozsiane po całym Cesarstwie Rzymskim diaspory żydowskie, dzięki którym mogła być ona przekazywana innym narodom.

Istotne znaczenie dla zrozumienia charakteru nauczania współczesnego Kościoła katolickiego i jego odpowiedzialności za świat migrantów ma wydarzenie, które przeszło pod nazwą Pięćdziesiątnicy¹⁵. Zesłanie Ducha Świętego i okoliczności temu towarzyszące przyjmowane są powszechnie jako pierwsze publiczne wystąpienie Kościoła. Pięćdziesiątnica podkreśla najistotniejsze cechy Kościoła, a mianowicie – uniwersalizm i partykularyzm. Zebrane narody złączył jeden Kościół, który został zespolony jednością Ducha Świętego w jedną uniwersalną całość¹⁶. Do wspólnoty chrześcijańskiej zostali zaproszeni ludzie pochodzący z różnych narodów, kultur, kręgów cywilizacyjnych, władający odmiennymi językami.

Okres apostołski w dziejach chrześcijaństwa charakteryzował się szybkim wzrostem liczby wyznawców Chrystusa. Niektórzy nazywają go mianem „cudu chrześcijańskiego”. E. Gibbon przytacza słowa Justyniana Męczennika: „Nie istnieje żaden lud czy to grecki, czy barbarzyński, czy jakiegokolwiek inne ludzkie plemię – bez względu na to, jakim mianem bądź obyczajem może się odznaczać, jak nieoświecony być może w sztuce czy w rolnictwie, bez względu na to, czy mieszka pod namiotami, czy wędruje w krytych wozach – w którym by nie zanoszono modłów w imię ukrzyżowanego Jezusa do Ojca i Stworzyciela Wszechrzeczy”¹⁷. Chrześcijanie tworzyli wspólnotę braci, zachowując silne więzi międzyludzkie i własną kulturę. Jak podkreśla F. Varillon, pierwsi chrześcijanie nie określali siebie tylko mianem „uczniów”, „wierzących” czy „świętych”, nazywali siebie przede wszystkim „braćmi” i żyli w braterskich wspólnotach. Słowo autora *Dziejów Apostolskich* – *homothymadon* – wskazuje na zgodność

¹² Zob. szerzej: W. Necel, *Prawo migranta do specjalnego duszpasterstwa*, Warszawa 2012, s. 89–90.

¹³ Pius XII, *Konstytucja apostołska o duchowej opiece nad emigrantami – Exsul familia*, „Studia Polonijne”, 4(1981), s. 16–17 (dalej: EF).

¹⁴ Nr 13, Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/encykliki/r_hominis.html>, dostęp: 10.12.2016.

¹⁵ Zob. J. Boczar, *Dzieje Kościoła Katolickiego*, Lwów 1935, s. 5.

¹⁶ Jan Paweł II, *OŚDM*, 6(1991); „L'Osservatore Romano”, 10(1991).

¹⁷ Zob. szerzej: E. Gibbon, *Zmierzch Cesarstwa Rzymskiego*, przeł. Z. Kierszys, S. Kryński, Warszawa 1975, s. 54–55.

uczuć, na jedność panującą wśród wiernych¹⁸ przeciwstawną niezgodności, która cechowała niewiernych lub wrogów Ewangelii. Braterstwo¹⁹ obejmowało nie tylko członków Kościoła lokalnego, ale miało charakter uniwersalny²⁰. Należy podkreślić, że chrześcijanie dobrze znali sytuację przybyszów, którym okazywali gościnność, zrozumienie oraz szacunek dla ich odrębności. Sami chrześcijanie, będąc migrantami, potrafili doskonale dostosowywać się do życia w otaczających ich społeczeństwach. Osiedlając się w nowych miejscach, dostosowywali się do lokalnych zwyczajów²¹.

Dla zabezpieczenia wszelkich potrzeb ludzi pielgrzymujących oraz obcokrajowców przebywających na terenie danej gminy, pierwsi chrześcijanie stworzyli cały system instytucji o charakterze charytatywnym. Kościół – gmina uważał za swój obowiązek praktykowanie miłosierdzia zwanego *caritas christiana*²². Uznawano, że moralność nie jest przywilejem jednego narodu i nie zna granic²³, dlatego też chrześcijanie w myśl uniwersalistycznej idei Kościoła wychodzili zawsze naprzeciw ludziom potrzebującym, a gościnność, pomoc i opiekę nad obcymi stawiano wysoko, jako formę chrześcijańskiej miłości bliźniego, którą uważano za wyznacznik chrześcijańskich wartości etycznych w życiu codziennym²⁴. D. Robs przytacza słowa wielkiego przeciwnika chrześcijaństwa Juliana Apostaty (Odstępcy) świadczące o dużym zaangażowaniu Kościoła w dzieło pomocy migrantom: „Czy nie widzimy, że tym, co przyczyniło się najbardziej do rozwoju ateizmu (chrześcijaństwa) jest ludzki stosunek wobec obcych ludzi, życzliwość wobec wszystkich, a nawet dbałość o zmarłych? To powinno być przedmiotem naszej ciągłej troski. Byłoby wstydem, gdyby ci bezbożni Galilejczycy oprócz własnych żebraków żywili jeszcze naszych, widząc, że nie otrzymują pomocy, jaką powinniśmy im dać”²⁵.

Papież Benedykt XVI podkreślił w encyklice *Deus Caritas est*, że działalność charytatywna była od samego początku istotną cechą chrześcijaństwa²⁶. Każdy chrześcijanin czuł się do obowiązku pomagania potrzebującym z najbliższego otoczenia i dawania jałmużny, dzięki której pomoc ta mogła być świadczona systematycznie w szerszym zakresie²⁷. Miłosierdzie chrześcijańskie przybierało postać wielu różnorodnych i wysoko wyspecjalizowanych, nieznanych wcześniej instytucji charytatywnych. Źródła wspominają o hospicjach dla ubogich lub dla ludzi starych (*ptocheia*, *gerokomeia*), o domach sierot (*orphanotropheia*), żłobkach (*brephotropheia*), przytułkach dla obcokrajowców (*xenodocheia*) oraz

¹⁸ Dz. 2, 46; 4, 24; 5, 12; 8, 6; 15, 25; Rz 15, 6.

¹⁹ 1 Kor 1, 2; 2 Kor 13, 12; Rz 16, 16.

²⁰ Zob. F. Varillon, *Zarys doktryny katolickiej*, przeł. E. Krasnowolska, Warszawa 1972, s. 420.

²¹ Zob. szerzej: A. Żurek, *Pierwsze wieki Kościoła (I–VII w.)*, Tarnów 2000, s. 48.

²² M. Żywczyński, *Kościół i społeczeństwo pierwszych wieków*, Warszawa 1985, s. 123.

²³ G. Witaszek, *Myśl społeczna Proroków*, Lublin 1998, s. 63.

²⁴ Zob. M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego*, t. I: *Starożytność*, Warszawa 1986, s. 100.

²⁵ D. Robs, *Kościół pierwszych wieków*, przeł. K. Ostrowska, Warszawa 1969, s. 665–666.

²⁶ Benedykt XVI, *Encyklika Deus Caritas est*, <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/encykliki/deus_caritas_25122005.html#_ftnref12>, dostęp: 15.03.2013.

²⁷ Zob. A. Żurek, *Pierwsze wieki Kościoła...*, s. 204.

szpitalach (*nosokomeia, iatreia, xenones*)²⁸. Opieka nad migrantami była znacząco zorganizowana i skutecznie świadczona.

Kościół katolicki od początku swojego istnienia z dużym zaangażowaniem świadczył pomoc ludziom ogarniętym procesem migracji. We wstępie do Konstytucji apostołskiej *Exul Familia* prawodawca kościelny bardzo dokładnie opisał działalność Kościoła katolickiego na rzecz migrantów na przestrzeni wieków. W dokumencie tym prawodawca kościelny wskazał, w jakim kierunku ewoluowały duszpasterskie formy opieki nad migrantami. Począwszy od przedsięwzięć pojedynczych osób zarówno duchownych, jak i świeckich, a na współczesnych zinstytucjonalizowanych strukturach duszpasterstwa migrantów skończywszy. Istotna zmiana w podejściu do kwestii migrantów i ich funkcjonowania w lokalnej społeczności nastąpiła po Soborze Watykańskim II. Wówczas to podkreślono, że cały Lud Boży jest odpowiedzialny za świat migrantów. Ponadto zmieniło się także podejście Kościoła katolickiego co do samego pojęcia „ludzi w drodze”. Kościół rozszerzył krąg osób, które mogą zwracać się o pomoc w ramach duszpasterstwa migracyjnego. Pierwsze dokumenty kościelne były adresowane zwłaszcza do tych, którzy opuszczali kontynent europejski. Natomiast współczesne dokumenty są skierowane do wszystkich kategorii ludzi objętych procesem migracji.

2. Funkcjonowanie duszpasterstwa migrantów na płaszczyźnie uniwersalnej

W celu zapewnienia należytej opieki nad „ludźmi w drodze”, Kościół katolicki stworzył specjalne duszpasterstwo, które funkcjonuje na trzech płaszczyznach: uniwersalnej, partykularnej i diecezjalnej. Szczególną rolę na szczeblu uniwersalnym odgrywa papież oraz Papieska Rada do spraw Migrantów i Podróżnych.

Biskup Kościoła Rzymskiego z racji swego urzędu posiada najwyższą, pełną, bezpośrednią i powszechną władzę zwyczajną w Kościele, którą może wykonywać w sposób nieskrępowany²⁹. Prymat Biskupa Rzymskiego zawiera w sobie prawdziwą władzę prawodawczą, wykonawczą i sądowniczą³⁰. Jak objaśnia E. Szafranski, władza ta „jest zwyczajna, ponieważ została związana z urzędem papieskim. Papież sprawuje ją w imieniu własnym, stąd jest zwyczajna i własna. Zgodnie z orzeczeniem Soboru Watykańskiego II papież ma najwyższą władzę rządzenia w Kościele powszechnym, tzn. nie podlega żadnej innej władzy w kościelnej. Władza Biskupa Rzymskiego jest pełna, ponieważ rozciąga się nie tylko na niektóre sprawy, takie jak wiara, moralność, ale na wszystkie związane z życiem Kościoła. Jest też ona powszechna, ponieważ dotyczy wszystkich osób i przedmiotów. Władza ta jest prawdziwie biskupią, czyli obejmuje pełną władzę pasterską, nauczycielską i administracyjną w stosunku do całego

²⁸ Zob. szerzej: *Historia chrześcijaństwa. Biskupi, mnisi i cesarze 610–1054*, wyd. G. Dagron, P. Riché, A. Vauchez, przeł. M. Żurowska et al., Warszawa 1999, s. 249.

²⁹ *Kodeks Prawa Kanonicznego* z 1983, kan. 331 (dalej: KPK z 1983).

³⁰ KPK z 1983, kan. 135.

Kościola. Stąd przysługuje mu tytuł Biskupa Kościoła (*Episcopus Ecclesiae*). Dzięki temu, zachowując jedność wspólnoty i wyznania wiary z Biskupem Rzymskim, Kościół stanowi jedną wspólnotę pod przewodnictwem jednego Pasterza³¹. W związku z tym papież, będąc najwyższym pasterzem Kościoła, jest wyrazem jego jedności i uniwersalizmu³².

Należy zauważyć, że Sobór Watykański II nie wyodrębnił migrantów jako szczególnej grupy wiernych poprzez przyznanie im specjalnych uprawnień czy obciążenie ich dodatkowymi obowiązkami. Nie uczyniono tego również w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. Dlatego też migranci mogą liczyć na wsparcie duszpasterskie ze strony Biskupa Rzymskiego na równi z innymi wiernymi. W związku z powyższym kierowanie, koordynowanie i popieranie ewangelizacji migrantów na płaszczyźnie uniwersalnej Kościoła spoczywa właśnie na papieżu. Biskup Rzymu czyni to przede wszystkim poprzez wydawanie i zatwierdzanie różnego rodzaju dokumentów odnoszących się do duszpasterstwa tej kategorii wiernych, wskazywanie kierunku rozwoju tego duszpasterstwa, nadawanie mu odpowiedniego kształtu dopasowanego do wymogów czasu oraz ukazywanie w swojej nauce społecznej aktualnych problemów, z którymi borykają się ludzie objęci zjawiskiem migracji, a także nakreślanie sposobu ich rozwiązywania. Specyficznym instrumentem pomagającym w propagowaniu praw „ludzi w drodze” są coroczne obchody Światowego Dnia Migranta i Uchodźcy. Papieskie orędzia wygłaszane w tym dniu poruszają wiele znaczących problemów migrantów we współczesnym świecie. Zwracają one szczególną uwagę na poszanowanie godności migrantów, praw kobiet i dzieci, prawa do życia w rodzinie. Piętnują negatywne zjawiska towarzyszące migracji ludności, takie jak handel ludźmi, przemyt ludzi czy dyskryminacja na tle rasowym lub językowym. Dzień Migranta ma duży wydźwięk psychologiczny. Służy przede wszystkim przełamaniu barier i podziałów mających swe źródło w odmienności na tle pochodzenia społecznego, etnicznego, rasowego czy wyznawanych wartości religijnych i etycznych. Ukazuje chrześcijanom ich przynależność do uniwersalistycznego Kościoła, w którym nie ma podziału na gorszych i lepszych³³.

Kościół katolicki, wychodząc naprzeciw złożoności zjawiska migracji, powołał w 1970 r. Papieską Komisję do spraw Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych, której zadaniem było sprawowanie opieki nad ludźmi objętymi tym procesem³⁴. W konstytucji apostolskiej *Pastor bonus* z 28 czerwca 1988 r.³⁵ papież Jan Paweł II przemianował Komisję na Papieską Radę o tej samej nazwie³⁶. Tym samym

³¹ Zob. szerzej: E. Sztafrowski, *Podręcznik Prawa Kanonicznego*, Warszawa 1985, s. 13–14.

³² Zob. szerzej: J. Kalkowski, *Biskup diecezjalny a autonomia instytucji życia konsekrowanego*, w: *Biskup pasterz diecezji. Materiały z sympozjum „Biskup diecezjalny a duszpasterstwo i apostołstwo wiernych” 26.03.2003 r.*, pod red. P. Majera, Kraków 2003, s. 71.

³³ Kongregacja Biskupów, *Instrukcja De pastoralis migratorum cura*, nr 1, tekst polski, „Studia Polonijne”, 4(1981), nr 24 § 4 (dalej: DPMC).

³⁴ *Motu proprio Apostolicae Caritatis ustanawiające Papieską Komisję Duszpasterstwa Migrantów i Turystów – 19.03.1970 r.* Tekst dokumentu w: „Studia Polonijne”, 4(1981), s. 87–89.

³⁵ Konstytucja apostolska o Kurii Rzymskiej *Pastor bonus* z 1988, AAS 1988, s. 841–930 (dalej: PB).

³⁶ Szerzej o organizacji Kurii Rzymskiej czytaj w: W. Góralski, *Lud Boży. Kościelne prawo osobowe*, Częstochowa 1996, s. 135nn.

podniósł znaczenie tej instytucji oraz podkreślił wagę i istotę zagadnienia, którym się zajmuje. Zadaniem Rady jest przede wszystkim rozwijanie troski duszpasterskiej Kościoła o osoby objęte zjawiskiem migracji, a także studium zagadnień związanych z tą materią³⁷. Do zadań Rady Konstytucja *Pastor bonus* zaliczyła także troskę o to, aby Kościoły partykularne roztaczały należyłą opiekę duchową nad wszystkimi kategoriami migrantów poprzez organizowanie i tworzenie odpowiednich struktur duszpasterskich³⁸. Ponadto w instrukcji *Erga migrantes caritas Christi* prawodawca kościelny wyodrębnił następujące kompetencje Rady:

- analizowanie sprawozdań przysyłanych przez Konferencje Biskupów i odpowiednie struktury hierarchiczne wschodnich Kościołów katolickich;
- wydawanie instrukcji, o których mowa w kan. 34 KPK, sugerowanie i wspieranie inicjatyw, działań i programów w celu rozwoju struktur i instytucji odpowiadających za opiekę nad migrantami;
- dopomaganie w procesie wymiany informacji między różnymi Konferencjami Biskupów lub informacji pochodzących od odpowiednich struktur hierarchicznych wschodnich Kościołów katolickich oraz ułatwianie im wzajemnych kontaktów, zwłaszcza tych, które dotyczą przeniesienia prezbiterów z jednego kraju do drugiego w celu opieki pasterskiej nad migrantami;
- popieranie, zachęcanie i ożywianie działalności pastoralnej w regionalnych, kontynentalnych i międzynarodowych strukturach wspólnoty kościelnej, aby skoordynować i ujednoczyć inicjatywy na rzecz migrantów;
- analizowanie sytuacji i ocenianie, czy w określonych miejscach zachodzą okoliczności, które wskazują na potrzebę utworzenia specyficznych struktur duszpasterstwa dla migrantów;
- popieranie dobrych stosunków między instytucjami zakonnymi, oferującymi migrantom pomoc duchową a Konferencjami Biskupów i odpowiednimi strukturami hierarchicznymi wschodnich Kościołów katolickich oraz śledzenie ich działań przy uwzględnianiu kompetencji Kongregacji do spraw Instytutów Życia Konsekwowanego, Stowarzyszeń Życia Apostolskiego oraz Kongregacji Kościołów Wschodnich;
- popieranie i uczestniczenie w tych inicjatywach, które są pożyteczne albo niezbędne, z punktu widzenia korzystnej i słusznej współpracy ekumenicznej w zakresie migracji, w porozumieniu z Papieską Radą Popierania Jedności Chrześcijan;
- popieranie i uczestniczenie w tych inicjatywach, które uważane są za niezbędne lub korzystne dla dialogu z grupami niechrześcijańskich migrantów, w porozumieniu z Papieską Radą do spraw Dialogu Międzyreligijnego³⁹.

H. Stawniak podkreślił, iż „fakt istnienia Rady i troska kolejnych papieży o nią świadczą, że kwestia migracji ludności jest integralną częścią składową

³⁷ PB nr 149.

³⁸ PB nr 150–151.

³⁹ Papieska Rada do spraw Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych, *Instrukcja Erga migrantes caritas Christi*, <<http://rodzinarodzinie.caritas.pl/wp-content/uploads/2016/09/INSTRUKCJA-ERGA-MIGRANTES-CARITAS-CHRISTI.pdf>>, dostęp: 10.12.2016 (dalej: EMCC).

zadań Kościoła. Stolica Apostolska stanowczo podkreśla, że prawa ludzi w drodze powinny podlegać bezwzględnej ochronie, a Kościół, realizując swoją misję i konsekwentnie stając w obronie słabszych, stara się ten imperatyw wypełnić⁴⁰.

3. Organizacja kanonicznych struktur duszpasterstwa migrantów w Kościołach partykularnych

Za opiekę duszpasterską nad migrantami są odpowiedzialne przede wszystkim Kościoły partykularne. Na nich spoczywa organizacja i koordynacja działalności struktur duszpasterstwa migracyjnego na terenie danego kraju. Na obszarze partykularnym za omawianą materię odpowiedzialna jest Konferencja Biskupów jako stała instytucja Kościoła partykularnego. Stanowi ona zebranie biskupów określonego kraju lub terytorium, wypełniających wspólnie pewne zadania pasterskie na rzecz wiernych zamieszkujących ten obszar. Jej działania powinny być przystosowane do bieżących okoliczności, czasu i miejsca, a także formy i sposobu apostołatu, z zachowaniem przepisów prawa⁴¹. Na mocy prawa do Konferencji Biskupów należą wszyscy biskupi diecezjalni, terytorialni oraz ci, którzy są prawnie z nimi zrównani, następnie biskupi koadiutorzy, biskupi pomocniczy i pozostali biskupi tytularni, pełniący szczególne zadania zlecone im przez Stolicę Apostolską lub Konferencję Episkopatu. Do jej prac mogą być również zaproszeni ordynariusze innych obrządków, ale tylko z głosem doradczym, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej⁴².

Każda Konferencja Episkopatu powinna sporządzić własny statut, potwierdzony przez Stolicę Apostolską, w którym należy określić sposób odbywania zebrań plenarnych, przewidzieć stałą Radę Episkopatu i sekretariat generalny Konferencji, jak również inne urzędy oraz Komisje, które będą skutecznie pomagały Konferencji w wykonywaniu przez nią obowiązków⁴³. Z kan. 450 Kodeksu Prawa Kanonicznego wynika, że prawodawca w sposób ogólny przewidział tryb tworzenia specjalnego organu, którego podstawowym zadaniem jest opieka duszpasterska nad migrantami.

W krajach, które są objęte zjawiskiem migracji, Konferencje Biskupie powołują Komisję Biskupią do spraw duszpasterstwa migracyjnego. Sekretarz takiej Komisji pełni funkcję krajowego koordynatora do spraw migracji⁴⁴. W skład Komisji wchodzi: kapłani, zakonnicy i zakonnice⁴⁵, a także osoby świeckie biegłe w sprawach dotyczących migracji⁴⁶. Natomiast w krajach, w których intensywność zjawiska migracji jest mała bądź znikoma, Konferencje Biskupie

⁴⁰ Zob. szerzej: H. Stawniak, *Problematyka migracji ludności w świetle zasad i niektórych działań Stolicy Apostolskiej*, „Seminare”, 26(2009), s. 147.

⁴¹ KPK z 1983, kan. 447.

⁴² KPK z 1983, kan. 450 § 1.

⁴³ KPK z 1983, kan. 451,.

⁴⁴ DPMC nr 22 § 1.

⁴⁵ Zob. szerzej DPMC nr 53 § 1.

⁴⁶ DPMC nr 22 § 2; EMCC art. 19 § 1.

wyznaczają jednego biskupa do kierowania duszpasterstwem migrantów⁴⁷. Konferencje Biskupów przedstawiają Papieskiej Radzie do spraw Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych skład komisji lub nazwisko wyznaczonego biskupa⁴⁸.

Do zadań komisji do spraw migracji lub biskupa należy:

- zapoznavanie się z sytuacją migrantów w danym kraju i przekazywanie przydatnych informacji biskupom diecezjalnym;
- wspieranie i inspirowanie odpowiednich komisji diecezjalnych zajmujących się zjawiskiem przemieszczania się ludzi;
- przyjmowanie próśb w sprawie powołania kapłanów/misjonarzy od biskupów diecezji/eparchii, których dotyczy migracja, i przedstawianie im prezbiterów proponowanych do pełnienia owego urzędu;
- zaproponowanie Konferencjom Biskupów, jeśli zajdzie taka potrzeba, ustanowienia urzędu krajowego koordynatora dla kapłanów;
- nawiązywanie odpowiednich kontaktów z zainteresowanymi Konferencjami Biskupów i odpowiednimi strukturami hierarchicznymi wschodnich Kościołów katolickich;
- nawiązywanie odpowiednich kontaktów z Papieską Radą do spraw Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych oraz przekazywanie biskupom diecezjalnym otrzymanych od niej informacji;
- wysyłanie rocznego sprawozdania o sytuacji duszpasterstwa migrantów do Papieskiej Rady do spraw Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych, do Konferencji Biskupów i do odpowiednich struktur hierarchicznych wschodnich Kościołów katolickich, a także do biskupów diecezjalnych⁴⁹.

Prawo kościelne nakłada na Konferencje Episkopatów krajów nadmorskich obowiązek zorganizowania opieki duszpasterskiej nad ludźmi morza. W tym celu Konferencje tych krajów powinny wyznaczać biskupa promotora Działu Duszpasterstwa Ludzi Morza. Z kolei biskup promotor powinien przedstawić Konferencji odpowiedniego kandydata na stanowisko dyrektora krajowego Działu Duszpasterstwa Ludzi Morza⁵⁰.

W celu należytego zaspokojenia potrzeb duszpasterskich migrantów Konferencje Biskupów powinny starannie śledzić zagadnienia dotyczące migracji i ludzi objętych tym zjawiskiem. Powinny także, biorąc pod uwagę zasady już ustalone oraz planowane zmiany przez Stolicę Apostolską, zgodnie dążyć do zapewnienia im duchowej opieki za pomocą właściwych środków dostosowanych do warunków, czasu i osób⁵¹.

Do zadań Konferencji Biskupiej należy również dbanie o kapłanów, którzy podjęli się duszpasterstwa migrantów i odpowiednie przygotowanie ich do spełniania tej specjalnej posługi. Konferencje przedstawiają tychże kapłanów

⁴⁷ DMPC nr 22 § 3; EMCC art. 19 § 2.

⁴⁸ EMCC art. 19 § 3.

⁴⁹ EMCC art. 20.

⁵⁰ Jan Paweł II, *Motu proprio o Duszpasterstwie Ludzi Morza*, 31.01.1997 r., „L'Osservatore Romano”, 4(1997) (dalej: DLM).

⁵¹ *Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele Christus Dominus*, <<http://www.zaufaj.com/sobor-vaticanum-ii-/351.html>>, dostęp: 10.12.2016 (dalej: DE).

zainteresowanym Konferencjom Biskupim innych krajów lub ich instytucjom⁵² w celu ich zatrudnienia jako kapelanów migrantów⁵³.

W razie potrzeby Konferencje Biskupie mogą utworzyć zespoły kapłanów do spraw związanych z migracją albo wybrać instytuty lub seminaria, w których by odpowiednio formowano kandydatów danego języka do kapłaństwa. W ramach takiej formacji kapłani powinni uczęszczać do odpowiednich szkół, a następnie przyswoić sobie metody duszpasterskie oraz zagadnienia dotyczące spraw związanych z życiem ekonomicznym, społecznym i cywilnym kraju, w którym mają pełnić posługę⁵⁴.

Dla dobra duszpasterstwa migrantów Konferencja Biskupów powinna również prowadzić działalność na płaszczyźnie międzynarodowej⁵⁵. W porozumieniu z Kongregacją Biskupów powinny się odbywać spotkania Konferencji Biskupich różnych krajów, zmierzające do realizacji duszpasterstwa migrantów w sposób bardziej odpowiedni, skuteczny oraz jednolity, dopóki nie przystosuje się ono do szczególnych warunków każdego narodu⁵⁶. W celu zabezpieczenia praw migrantów⁵⁷ oraz wsparcia ich w procesie adaptacji do nowych warunków, głównie przez dokształcanie we właściwym zawodzie, Konferencje powinny nawiązywać i utrzymywać kontakty z właściwymi organizacjami krajowymi lub międzynarodowymi oraz instytucjami państwowymi⁵⁸.

4. Diecezjalne struktury duszpasterstwa migrantów

Kościół partykularny, w których istnieje i z których składa się jeden i jedyny Kościół katolicki, stanowią przede wszystkim diecezje. Z diecezjami prawnie zrównane są prałatury i opactwa terytorialne, wikariaty i prefektury apostolskie oraz administratury apostolskie erygowane na stałe⁵⁹. Diecezję stanowi część Ludu Bożego powierzona pasterskiej pieczy biskupa wraz ze współpracującymi z nim prezbiterami. Tworzy ona Kościół partykularny, w którym prawdziwie obecny jest i działa jeden, święty, katolicki i apostolski Kościół Chrystusa⁶⁰.

Według L. Gerosa na definicję diecezji składają się jej trzy zasadnicze elementy:

- diecezja nie jest, jak pozwala sądzić grecka etymologia tego słowa, administracyjnym dystryktem Kościoła powszechnego, ale częścią Ludu Bożego, tzn. wspólnotą ochrzczonych, którzy wyznają tę samą wiarę katolicką razem ze swoim pasterzem;

⁵² DMPC nr 36 § 2.

⁵³ DMPC nr 23 § 2.

⁵⁴ DMPC nr 23 § 3.

⁵⁵ KPK z 1983, kan. 459.

⁵⁶ DMPC nr 23 § 5.

⁵⁷ Również w dziedzinie społecznej.

⁵⁸ DMPC nr 23 § 6.

⁵⁹ F. Lempa, *Kompetencje, uprawnienia i obowiązki w Kościele katolickim*, Białystok 2013, s. 137.

⁶⁰ KPK z 1983, kan. 369.

- biskup, będący fundamentem jedności tej części Ludu Bożego, czyni ją podmiotem kościelnym, w którym terytorium ma jedynie funkcję określającą w przeciwieństwie do Słowa i sakramentu, które wraz z charyzmatem są elementami pierwszorzędnymi samej Wspólnoty;
- do głoszenia Słowa i celebrowania sakramentów, w szczególności Eucharystii, biskup potrzebuje strukturalnie prezbiterium. Jest ono bowiem konstytutywnym elementem Kościoła partykularnego, pozwalającym odnaleźć w nim samą analogię z konstytucjonalną strukturą Kościoła powszechnego⁶¹.

Te trzy elementy kodeksowej definicji diecezji mogą urzeczywistniać się w innych, przewidzianych prawem formach organizacyjnych⁶². Tworzy się je dla określonej terytorialnie części Ludu Bożego. Powstają one w miejscach, w których z ważnych powodów nie można erygować diecezji⁶³.

Przyjmuje się zasadę, że część Ludu Bożego, która tworzy diecezję lub inny Kościół partykularny, jest oznaczona określonym terytorium w ten sposób, że obejmuje wszystkich wiernych na nim zamieszkujących⁶⁴. Kodeks Prawa Kanonicznego przewiduje również wyjątek od tej reguły. W miejscu, gdzie zdaniem najwyższej władzy kościelnej, po wysłuchaniu opinii zainteresowanych Konferencji Episkopatu, okaże się to pożyteczne, mogą być erygowane Kościoły partykularne odrębne z racji obrządku wiernych, narodowości czy języka⁶⁵.

Biskupowi diecezjalnemu w powierzonej mu diecezji przysługuje władza zwyczajna, własna i bezpośrednia, jaka jest właściwa dla jego pasterskiego urzędu, z wyłączeniem tych spraw, które na mocy prawa lub dekretu papieża zostały zarezerwowane dla najwyższej lub innej władzy kościelnej⁶⁶. Wypełniając swoją pasterską posługę, biskup diecezjalny winien się troszczyć o wszystkich wiernych powierzonych jego pieczy bez względu na ich wiek, pozycję czy narodowość, zarówno o stałych mieszkańców, jak i tych, którzy czasowo przebywają na jego terytorium. Powinien też otaczać apostolską troską tych, którzy z racji warunków swego życia nie mogą wystarczająco korzystać ze zwyczajnej formy pasterzowania⁶⁷. Jeżeli na terenie danej diecezji znajdują się wierni innego obrządku, biskup powinien zarządzać ich duchowym potrzebom poprzez posługę kapelanów lub tworzenie parafii obrządkowych czy też przez ustanowienie wikariusza biskupiego⁶⁸. W stosunku do chrześcijańskich migrantów, niebędących w pełnej jedności z Kościołem katolickim, biskup diecezjalny powinien popierać ekumenizm zgodny z myślą Kościoła i ofiarować pomoc duchową w niezbędnym zakresie, w zgodzie z normami dotyczącymi *communicatio in sacris* i według uzasadnionych *desiderata* ich pasterzy⁶⁹.

⁶¹ Zob. szerzej: L. Gerosa, *Prawo Kościoła*, t. 12: *Podręcznik teologii katolickiej*, Poznań 1999, s. 340.

⁶² Prałatury terytorialne, opactwa terytorialne, wikariaty apostolskie, prefektury apostolskie oraz administratury apostolskie erygowane na stałe.

⁶³ KPK z 1983, kan. 370–371.

⁶⁴ KPK z 1983, kan. 372 § 1.

⁶⁵ KPK z 1983, kan. 372 § 2.

⁶⁶ KPK z 1983, kan. 391 § 1.

⁶⁷ KPK z 1983, kan. 393 § 1.

⁶⁸ KPK z 1983, kan. 383 § 2.

⁶⁹ EMCC art. 17 § 1.

Opieka duszpasterska nad migrantami ciąży *in primis* na biskupie diecezjalnym⁷⁰. Będąc pierwszym pasterzem, ma on obowiązek przyjęcia migrantów jako synów rodziny chrześcijańskiej, której on sam jest kierownikiem i ojcem, oraz zaplanować i zorganizować duszpasterską opiekę nad nimi. Do jego obowiązków należy wyszukiwanie, mianowanie i wspieranie ludzi przeznaczonych do tego zadania. Mimo że czyni to przy współpracy z Komisją Episkopatu oraz strukturami określonymi w aktach prawnych dotyczących duszpasterstwa migrantów, nie może zrezygnować z własnej inicjatywy w tej kwestii. Powinien dokładać starań, aby utrzymać ścisły związek z misjonarzami przybyłymi z zewnątrz, z księżmi, zakonnikami i osobami świeckimi, a także pozostawać w łączności ze zwierzchnikami Kościołów *a quo*, tzn. z organami Konferencji Episkopatu, ordynariuszami czy przełożonymi instytutów zakonnych, by w ten sposób zagwarantować jak najlepsze wypełnianie misji Kościoła w stosunku do migrantów⁷¹.

Biskup diecezjalny powinien popierać różne formy apostołstwa w diecezji oraz czuwać nad tym, by na całym jej terytorium lub w obrębie poszczególnych jej okręgów były koordynowane wszystkie dzieła apostołskie z zachowaniem jednak właściwego charakteru każdego z nich. Biskup winien także przypominać wiernym o obowiązku podjęcia apostołstwa, zgodnie z pozycją i zdolnością każdego, jak również zachęcać ich do uczestnictwa i wspomagania różnych dzieł apostołskich, zgodnie z potrzebami miejsca i czasu⁷².

Biskup diecezjalny jest odpowiedzialny za organizację i funkcjonowanie struktur duszpasterstwa migrantów na terenie diecezji. Przy Kurii Diecezjalnej powinien być ustanowiony i odpowiednio zorganizowany specjalny urząd, do którego zadań należałoby zajmowanie się i załatwianie spraw migrantów przebywających na obszarze danej diecezji⁷³. Różnorodność struktur duszpasterskich – parafia personalna, misja duszpasterska, misja mieszana, misja zwykła, wikariat – jest prawnie przewidziana po to, aby dać możliwość dostosowania instytucji do rzeczywistych potrzeb migrantów⁷⁴. Ponadto biskup powinien dbać, aby współpraca między proboszczem terytorialnym a prezbiterami opiekującymi się duszpasterstwem migrantów przebiegała w duchu wzajemnego poszanowania i zrozumienia⁷⁵.

Zgodnie z założeniami Soboru Watykańskiego II Kościoły partykularne powinny dostrzegać w zjawisku migracji konieczność wypracowania kompleksowej wizji duszpasterstwa migrantów, a także wspierać uniwersalne braterstwo chrześcijańskie. W związku z tym konieczne jest przyjęcie postawy nieustannej przemiany misyjnej i apostołskiej, która spowodowałaby, że:

⁷⁰ EMCC art. 16 § 2.

⁷¹ *I Światowy Kongres Duszpasterstwa Migracyjnego*, tłum. A. Hałas, „Studia Polonijne”, 7(1983), s. 19.

⁷² KPK z 1983, kan. 394.

⁷³ DMPC nr 25.

⁷⁴ Papieska Komisja ds. Duszpasterstwa Migrantów i Turystów, *Instructio pastorale degli emigranti* z 26.05.1978 r. „Studia Polonijne”, 6(1983), nr 1 (dalej: PDE).

⁷⁵ EMCC art. 16 § 2.

- Kościół kraju, z którego następuje wyjazd, będzie czuł się odpowiedzialny za odpowiednie przygotowanie i towarzyszenie swoim wiernym udającym się na emigrację;
- Kościół kraju, do którego następuje przyjazd, będzie zobowiązany do zagwarantowania należytej opieki duszpasterskiej nad imigrantami;
- oba Kościoły będą ściśle współpracować dla dobra duszpasterskiej posługi wśród migrantów⁷⁶.

5. Parafia jako podstawowa struktura organizacyjna duszpasterstwa migrantów

Parafia jest podstawową i powszechnie stosowaną formą organizacyjną duszpasterstwa w Kościele⁷⁷. Jest określoną stałą wspólnotą wiernych (*communitas christifidelium*), utworzoną w Kościele partykularnym, nad którą pasterską pieczę, pod władzą biskupa diecezjalnego, powierza się proboszczowi jako jej własnemu pasterzowi⁷⁸. Pozostając w ścisłej łączności z diecezją, parafia jest jej komórką (*cellula dioecesis*)⁷⁹. W dokumentach posoborowych przedstawia się parafię jako „mały Kościół”, ponieważ jest lustrzanym odbiciem w mniejszej skali całego Kościoła⁸⁰. Pierwszym środowiskiem aktywności Kościoła katolickiego na rzecz migrantów jest właśnie wspólnota parafialna, która powinna uwrażliwiać swoich wiernych na los ludzi przybyłych z innych państw⁸¹.

Parafia jest płaszczyzną, na której spotykają się różne kultury, narodowości i religie⁸². Ważne jest, aby wspólnota parafialna była należycie przygotowana do przyjęcia migrantów. Parafia jako miejsce, w którym sprawuje się Eucharystię, sakrament jedności, jest powołana do ułatwiania grupom ludzi w stanie przemieszczania się wejścia do życia społecznego. Dla chrześcijan funkcjonujących w nowej sytuacji życiowej wspólnoty parafialne są naturalnymi ośrodkami katechumenatu, które stopniowo umożliwiają im pełne włączenie się w życie społeczne i religijne⁸³. Parafia powinna stwarzać migrantom warunki potrzebne do życia, pracy, a nade wszystko pracować nad stworzeniem środowiska

⁷⁶ Papieska Komisja ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych, *Lettera Chiesa e mobilità umana* z 26.05.1978 r., „Studia Polonijne”, 6(1983), nr 19 (dalej: CMU).

⁷⁷ Zob. I. Alves, *Lud Boży, Ciało Chrystusa*, „Communio, Międzynarodowy Przegląd Teologiczny”, 1(1989), s. 16.

⁷⁸ KPK z 1983, kan. 515 § 1.

⁷⁹ Zob. szerzej: J. Bakalarz, *Parafia personalna dla migrantów w prawodawstwie powszechnym Kościoła Zachodniego*, Lublin 1977, s. 60.

⁸⁰ *Konstytucja dogmatyczna o Kościele, Lumen Gentium*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen Gentium z wprowadzeniem B. Kominka*, Wrocław 1986, nr 26 (dalej: KK); J. Bakalarz, *Parafia personalna dla migrantów w prawodawstwie powszechnym...*, s. 60–61.

⁸¹ Papieska Rada Cor Unum, Papieska Komisja ds. Duszpasterstwa Migrantów i Turystów, *Problem uchodźców, wyzwanie dla solidarności (Refugees: a challenge to solidarity)* z 02.10.1992 r., „L'Osservatore Romano”, 4 i 29(1993).

⁸² Jan Paweł II, OŚDM, 3(2002); „L'Osservatore Romano”, 4(2002).

⁸³ CMU nr 28.

nacechowanego szacunkiem dla podstawowych praw i wartości ludzkich. Tylko w takim otoczeniu migranci będą mogli przeżyć w sposób mniej bolesny dramat adaptacji do nowych warunków, związany często z koniecznością współżycia w środowisku nietolerancyjnym wobec wszystkiego, co uważa za odmienne⁸⁴. Parafia jako podstawowa forma organizacyjna Kościoła katolickiego ma za zadanie otoczyć należyłą troską wszystkich tych, którzy z jakiegokolwiek powodu zostali zmuszeni do opuszczenia swoich domostw. Celem tej troski jest włączenie ich w życie Kościoła z pełnym poszanowaniem ich prawa do wolności⁸⁵.

6. Pozostałe struktury organizacyjne duszpasterstwa migrantów

Prawodawca kościelny daje dużą swobodę ordynariuszom miejsc co do wyboru formy opieki duszpasterskiej nad migrantami. Przy tworzeniu struktur duszpasterstwa migrantów należy mieć na uwadze przede wszystkim warunki, w jakich przebywają migranci, ich zwyczaje i potrzeby, które należy dostosować do lokalnych obyczajów⁸⁶. Oprócz parafii terytorialnej istnieją również inne formy organizacyjne duszpasterstwa ludzi w drodze. Należą do nich: parafia personalna dla migrantów, misja duszpasterska, misja zwykła, wikariusz współpracownik parafii, parafia terytorialna – narodowa, kościół rektoralny⁸⁷ dla określonej grupy wiernych⁸⁸, parafia międzykulturowa, międzyetniczna i międzyobrządkowa, parafia lokalna z posługą dla migrantów jednej lub więcej grupy etnicznej lub obrządków⁸⁹, kapelan przy organizacjach międzynarodowych, stały diakon oraz wiele innych form organizacyjnych⁹⁰.

Prawodawca nie narzucił ordynariuszom miejsca obowiązku tworzenia konkretnych form duszpasterstwa dla migrantów⁹¹. Powinna ona odpowiadać warunkom, w jakich znajdują się migranci, być dostosowana do potrzeb tych ludzi oraz odpowiadać ich zwyczajom⁹². W każdym przypadku pozostaje obowiązek zapewnienia opieki duszpasterskiej nad katolickimi migrantami

⁸⁴ Jan Paweł II, OŚDM, 18(1985); „L'Osservatore Romano”, 1(1985).

⁸⁵ *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym – Gaudium et spes*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, nr 6.

⁸⁶ DPMC nr 33; EMCC nr 92.

⁸⁷ KPK z 1983, kan. 560: „Jeśli ordynariusz miejsca uzna to za pożyteczne, może rektorowi nakazać, ażeby w powierzonym mu kościele sprawował dla wiernych określone funkcje, nawet parafialne, jak również, by kościół był dostępny dla pewnych zespołów wiernych, w celu odprawiania w nim obrzędów liturgicznych”.

⁸⁸ Kościoły rektoralne dla poszczególnych grup narodowych istnieją w Rzymie. Szerzej na ten temat czytaj w oficjalnym przewodniku po Rzymie: *Pielgrzymi w Rzymie*, red. F. Gioia, Warszawa 2000.

⁸⁹ EMCC nr 93.

⁹⁰ Zob. EF cz. 2; DE nr 23 § 3; PDE nr 1; CMU nr 36, 38; DLM tyt. 3.

⁹¹ DE, nr 23 § 3: „O wiernych obcojęzycznych należy się zatroszczyć [...] w jakiś inny bardziej odpowiedni sposób”.

⁹² DPMC nr 33.

w taki sposób, aby uwzględniał cechy charakterystyczne ich sytuacji i położenia nawet bez specyficznych instytucji kanonicznych. Nieformalna, a może nawet spontaniczna krystalizacja duszpasterska zasługuje na to, by ją rozwijać i uznać w okręgach kościelnych dlatego, aby nie pozostawiać miejsca na improwizację dla nieodpowiednich duszpasterzy czy nawet sekt⁹³.

7. Specjalne miejsce formacji zakonnych w procesie migracji

Znaczną rolę w historii i kształtowaniu się duszpasterstwa migrantów odegrały instytuty zakonne⁹⁴. Zakonnicy zawsze z dużym zaangażowaniem troszczyli się o ludzi objętych zjawiskiem migracji. Pomimo norm, które w dawnym prawie ograniczały angażowanie zakonników do pracy duszpasterskiej, funkcja kapelana migrantów była *de facto* uprzywilejowanym polem działania instytutów zakonnych⁹⁵. Również współcześnie formacje te nie są obojętne na losy ludzi w drodze. Za cel swojej działalności stawiają przede wszystkim udzielanie im pomocy materialnej i duchowej⁹⁶.

Niemieccy emigranci katoliccy jako pierwsi stworzyli własną organizację (Deutscher Römisch-Katholische Central Verein), która za główny cel swojego istnienia przyjęła świadczenie pomocy rodzimym migrantom⁹⁷. W kraju ojczystym niemieckich emigrantów podejmowano kroki mające na celu niesienie im wszelkiej pomocy. O sile Kościoła niemieckiego mogą świadczyć liczne organizacje i stowarzyszenia katolickie zakładane w pierwszej połowie XIX w. Jedną spośród nich był Bonifatiusverein, założony w 1849 r. z inicjatywy Döllingera dla opieki religijnej nad katolikami niemieckim żyjącymi w rozproszeniu⁹⁸. W trakcie obchodów Dnia Katolickiego w Moguncji w 1871 r. powołano Stowarzyszenie św. Rafała do opieki nad emigrantami niemieckimi. Było ono efektem inicjatywy kupca z Limburga, Paula Cahensly'ego i stawiało sobie za cel zapewnienie emigrantom niemieckim opieki w portach europejskich, w czasie podróży oraz przy rozpoczynaniu życia w nowej ojczyźnie. Zyskując aprobatę oficjalnych czynników kościelnych w wielu krajach europejskich oraz pozyskując jako członków wielu wpływowych ludzi, stowarzyszenie mogło otoczyć opieką emigrantów wsiadających na statki w portach Hamburga, Bremy, Antwerpii, Rotterdamu, Liverpoolu oraz Londynu⁹⁹. Stowarzyszenie celowo zakładało swoje siedziby w portach, gdzie

⁹³ EMCC nr 92.

⁹⁴ CMU nr 34, 39.

⁹⁵ Zob. szerzej: J. Bakalarz, *Misjonarz migrantów w prawodawstwie powszechnym Kościoła*, Poznań 1992, s. 130.

⁹⁶ Zob. szerzej: W. Necel, *Zakonnicy a duszpasterstwo ludzi w drodze*, „Collectanea Theologica”, 2(1988), s. 155.

⁹⁷ Zob. szerzej: M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego. Czasy nowożytne 1758–1914*, t. III, Warszawa 1991, s. 272.

⁹⁸ Zob. J. Umiński, *Historia Kościoła*, t. II, Opole 1960, s. 430.

⁹⁹ Zob. szerzej: A. Hałas, *Udział świeckich w ewangelizacji migrantów*, „Collectanea Theologica”, 2(1985), s. 162–163.

był duży przepływ ludności. Z upływem lat rozszerzyło swą działalność na inne narodowości – Belgów, Austriaków i Włochów¹⁰⁰. Stowarzyszenia o podobnym charakterze były zakładane również w innych krajach¹⁰¹.

Znaczną rolę w procesie wspierania emigrantów odegrał błogosławiony Wincenty Palloti, założyciel Towarzystwa Apostolstwa Katolickiego. Dbając o potrzeby duchowe emigrantów włoskich w Anglii, kierował wielu członków swojego zgromadzenia do Londynu, aby tam podjęli duchową opiekę nad rodakami. Za zgodą papieża Piusa IX Wincenty Palloti przeprowadził zbiórkę pieniędzy na budowę świątyni w Londynie dla Włochów¹⁰². W 1887 r. Leon XIII poparł pomysł Jana Chrzyciela Scalabriniego, biskupa Piacenzy, dotyczący założenia instytutu dla kapłanów zamierzających wyjechać do Ameryki w celach sprawowania opieki duszpasterskiej nad włoskimi emigrantami¹⁰³. W konsekwencji w 1887 r. powstało zgromadzenie Pia Società dei Missionari di S. Carlo per gli Italiani emigranti (Misjonarzy św. Karola), zwane skalabrinianami, którego celem była pomoc dla emigrantów włoskich¹⁰⁴.

Dla podtrzymania wiary wśród polskich emigrantów założono we Francji zgromadzenie zmartwychwstańców. Jego idea wiązana jest z osobą Adama Mickiewicza¹⁰⁵, natomiast założycielem zgromadzenia był Bogdan Jański¹⁰⁶. Działając przy boku papieży, stanowili przez długi czas stałą ambasadę Kościoła i narodu polskiego przy Stolicy Apostolskiej. Za poparciem Piusa IX członkowie zgromadzenia doprowadzili do otwarcia w 1866 r. specjalnego kolegium w Rzymie (Collegium Polonicum Pontificium), które wykształciło wielu wybitnych księży¹⁰⁷. Do opieki nad emigrantami polskimi zostało powołane również Towarzystwo Chrystusowe, potocznie zwane chrystusowcami.

Istnieją zakony, które w swoich ślubach zakonnych stawiają jako istotny i główny cel swej działalności apostolskiej pracę na rzecz środowiska migrantów¹⁰⁸. Na mocy charyzmatu założycieli włączają się w zbawczą działalność powszechną Kościoła, aby uczestniczyć własnym wkładem w realizacji tego zamiaru Bożego, który poprzez tajemniczą opatrność zjawiska emigracyjnego rozkrzewia wiarę i jednoczy rodzinę ludzką w Chrystusie¹⁰⁹.

Do dyspozycji duszpasterstwa migrantów zostali oddelegowani również zakonnicy innych zgromadzeń, niezajmujących się wyłącznie duszpasterstwem

¹⁰⁰ EF cz. I.

¹⁰¹ Zob. szerzej: M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego. Czasy nowożytne...*, s. 272.

¹⁰² EF cz. I.

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ Zob. M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego. Czasy nowożytne ...*, s. 272.

¹⁰⁵ Zob. szerzej: J. Koczowski, L. Müllerowa, J. Skrobek, *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986, s. 213–216.

¹⁰⁶ Szerzej na temat działalności Bogdana Jańskiego czytaj w: A. Kardaś, W. Mleczko, *Bogdan Jański (1807–1840) „trzykrotnie narodzony”*, „Via Consecrata”, 7–8(2007), s. 23–26.

¹⁰⁷ Zob. szerzej: J. Umiński, *Historia Kościoła*, s. 503.

¹⁰⁸ Zob. A. Woźnicki, *Kościół katolicki w Stanach Zjednoczonych wobec spraw duszpasterstwa migracyjnego*, „Studia Polonijne”, 4(1981), s. 113–114; por. *Encyklopedia katolicka*, t. IV, pod red. R. Łukaszyka, L. Bieńkowskiego, F. Gryglewicz, Lublin 1986, s. 948.

¹⁰⁹ PDE nr 7.

ludzi w drodze¹¹⁰. Zgromadzenia te stają często przed dylematem wierności charyzmatom założycieli i własnej tradycji. „Doktryna Kościoła katolickiego rozwiązując ten problem stwierdza, że potrzeby duszpasterskie migrantów nie mogą zmieniać ducha, celu czy charakteru danego instytutu. Stając wobec konkretnych potrzeb duszpasterskich nie można zmienić charyzmatu instytutu, ponieważ narusza się wówczas tożsamość instytutu i powołania zakonnego jego członków. Można jednak specyficzny cel instytutu odczytać na nowo poprzez potrzeby duszpasterskie ludzi w drodze. Charyzmat zakonny nie może tu być traktowany jako ograniczenie, które tłumi duszpasterskie zaangażowanie osób zakonnych”¹¹¹. Apostolstwo na emigracji jest otwarte dla wszystkich instytutów zakonnych¹¹². Korzystne jest więc dla samego Kościoła, aby instytuty zakonne miały swój odrębny charakter i własne zadania¹¹³.

Znaczącą rolę w duszpasterstwie migrantów odgrywiają instytuty zakonne żeńskie. Obecność zakonnice w duszpasterstwie migracyjnym należy traktować jako prawdziwe i czynne uczestnictwo, a nie jedynie jako prostą współpracę. Zakonnice są szczególnie zaangażowane w bezpośrednią pracę duszpasterską. Zajmują się przede wszystkim opieką nad dziećmi w wieku szkolnym, katechizacją młodzieży, pracą w duszpasterstwie rodzin, a w szczególności kobiet, których sytuacja na emigracji jest bardzo trudna, formacją dorosłych, posługą religijną we wspólnocie w czasie nieobecności księdza czy diakona. Aby instytuty żeńskie mogły wykonywać z należytą starannością swoją posługę w środowisku migrantów, właściwe organy kościelne powinny zadbać o ich pogłębioną, ciągłą i wielopłaszczyznową formację, włącznie z formacją teologiczną i duchową. Ordynariusz miejsca powinien również zadbać o zapewnienie instytutom zakonnym żeńskim więzi z innymi pracownikami duszpasterstwa migrantów. Instytuty żeńskie powinny być reprezentowane w narodowych komisjach emigracyjnych tak w kraju pochodzenia, jak i kraju przyjmującym, a z ich apostołskiego doświadczenia powinna w pełni korzystać również Papieska Rada do spraw Migrantów i Podróżnych¹¹⁴.

Instytuty życia wspólnego mają często w swoim gronie członków pochodzących z różnych narodów, przynależnych do różnych ras i kultur oraz pochodzących z odległych miejsc apostołatu. Dzięki tym zaletom stają się niezwykle cenną pomocą w duszpasterstwie migracyjnym¹¹⁵, wypełniając chociażby funkcję kapłanów lub współpracowników kapłanów.

Z względu na rosnące potrzeby oraz brak kleru diecezjalnego biskupi mogą zwrócić się z wnioskiem do instytutów zakonnych, niepoświęconych życiu czysto kontemplacyjnemu, o udzielenie pomocy w posługach duszpasterskich na

¹¹⁰ *I światowy kongres Duszpasterstwa Migracyjnego. Dokument końcowy*, s. 21; EMCC roz. III, art. 12.

¹¹¹ Zob. szerzej: W. Necel, *Zakonnicy a duszpasterstwo ludzi w drodze*, s. 155–156.

¹¹² PDE nr 7.

¹¹³ *Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego – Perfectae caritatis*, <<https://ekai.pl/biblioteka/dokumenty/x191/dekret-o-przystosowanej-odnowie-zycia-zakonnego-perfectae-caritatis/>>, dostęp: 10.12.2016.

¹¹⁴ *I światowy kongres Duszpasterstwa Migracyjnego. Dokument końcowy*, s. 21.

¹¹⁵ DPMC roz. VI, nr 52.

rzecz migrantów. Biskupi powinni przy tym mieć na uwadze charakter danego instytutu i jego charyzmat. Natomiast przełożeni formacji zakonnych powinni w miarę możliwości udzielać takiej pomocy, szczególnie przy przejmowaniu parafii, nawet jeżeli przejęcie miałyby charakter tymczasowy¹¹⁶.

Ordynariusz miejsca, który zamierza powierzyć opiekę nad migrantami jednemu ze zgromadzeń zakonnych, powinien, uwzględniając normy prawa kanonicznego, zawrzeć stosowną umowę na piśmie z przełożonym zgromadzenia. Kwestię tę powinien także skonsultować z Konferencją Biskupią lub instytucjami biskupimi kraju pochodzenia migrantów. Ordynariuszowi miejsca podporządkowane są władza i kierownictwo nad wszelkimi przedsięwzięciami podejmowanymi na rzecz migrantów. Nie podlega mu natomiast prawo przełożonych zakonnych do sprawowania opieki nad współbraćmi. Przełożony danego zgromadzenia zakonnego wspólnie z ordynariuszem miejsca czuwają nad wypełnianiem zleconych zakonnikom zadań¹¹⁷. Natomiast jeżeli obowiązek posługi duszpasterskiej wśród migrantów ma być powierzony pojedynczemu zakonnikowi, zawsze konieczne jest uzyskanie uprzedniej zgody przełożonego zgromadzenia i zawarcie uprzedniej pisemnej umowy przy zachowaniu procedury, jaka została ustalona dla kapłanów diecezjalnych, z uwzględnieniem koniecznych rozróżnień¹¹⁸.

J. Bakalarz wskazuje na dwie ważne zasady, które w sposób znaczący kształtują stosunek kapelana zakonnika do instytutu i diecezji, a mianowicie:

- zasada jedności kościelnej,
- zasada tożsamości zakonnej kapelana migrantów.

„Zasada jedności kościelnej wypływa z eklezjalnego charakteru życia zakonnego. Na mocy swej specjalizacji zakonnej zakonnicy są bowiem konsekrowani Bogu, a także poświęceni na służbę Kościołowi. Z tytułu zaś święceń i posługi duszpasterskiej przynależą w pewien sposób (*quadam vatione*) do kleru diecezjalnego i są współpracownikami biskupa. Z tego też powodu kapelani zakonnicy są obowiązani do zachowania więzów jedności i współpracy z całym prezbiterium diecezjalnym i podlegają władzy miejscowego biskupa. Z drugiej strony zakonnicy stanowią wspólnotę charyzmatyczną, która ma do spełnienia określone posłannictwo w Kościele powszechnym. Stąd prawo poleca szanować zasadę tożsamości zakonnej, a zwłaszcza charyzmatu poszczególnych instytutów. Jej zabezpieczeniem jest autonomia instytutu, dzięki której zakonnicy posiadają w Kościele własną dyscyplinę i zarząd. Zgodnie z tą zasadą kapelan zakonnny pozostaje inkardynowany do własnego instytutu zakonnego. Wykonywana przez niego posługa nie powoduje jego ekskardynacji, eksklustracji czy agregacji w diecezji służby. Prawnie przebywa on ciągle we własnej wspólnotie zakonnej. W każdej sytuacji podlega on władzy swego przełożonego i jest obowiązany do przestrzegania reguł swego zakonu, mimo iż *de facto* przebywa poza własnym domem zakonnym. Kapelan zakonnny posiada podwójną osobowość: jest

¹¹⁶ DE nr 35.

¹¹⁷ DPMC roz. VI, nr 53 § 1–4.

¹¹⁸ DPMC roz. VI, nr 53 § 5.

duszpasterzem i zakonnikiem. Jako duszpasterz podlega on całkowicie władzy miejscowego biskupa. Kapelan migrantów jako zakonnik podlega w pełni władzy przełożonych zakonnych i jest obowiązany do zachowania dyscypliny instytutu. W przypadku konfliktu między obowiązkami zakonnymi i pastoralnymi należy zachować te pierwsze na tyle, na ile można je pogodzić z funkcjom kapelana migrantów”¹¹⁹.

Współcześnie zakonnicy to wykwalifikowani i doświadczeni ludzie, którzy swą wiedzą, umiejętnościami i doświadczeniem służą potrzebującym, w tym także migrantom. Migracja jest zjawiskiem, które obejmuje różne sfery życia ludzkiego. Wywiera duży wpływ w dziedzinie prawa, ekonomii, socjologii, polityki. Zakony mimo swojego określonego charyzmatu (specyfiki) dysponują kadrami, która biegle orientuje się w sprawach dotyczących migracji. Można więc śmiało stwierdzić, że instytuty zakonne były i są nadal ważnym elementem w kanonicznych strukturach duszpasterstwa migrantów.

8. Zakończenie

Kościół katolicki będąc instytucją prawa międzynarodowego bierze aktywny udział w życiu społecznym i kulturowym współczesnego świata. Zjawisko migracji stanowi istotny przedmiot zainteresowania ze strony Kościoła. Wyciągając wnioski płynące wprost z Biblii oraz korzystając ze swojej długiej tradycji i zdobytego przez wieki doświadczenia, jest on w pełni upoważniony, jak żadna inna instytucja czy organizacja nawet o zasięgu międzynarodowym, do zabierania głosu w kwestii migracji, ochrony praw migrantów oraz do podejmowania inicjatyw mających na celu ulżenia ciężkiemu losowi, jaki często spotyka migrantów. Sfera duchowa i religijna życia migrantów jest istotnym czynnikiem wpływającym na poziom integracji społecznej. Z tych też powodów zjawiska migracji nie należy rozpatrywać tylko z punktu widzenia ekonomii, gospodarki czy statystyki.

Zaangażowanie Kościoła katolickiego na rzecz świata migrantów ma wiele postaci i przejawia się w wielu aspektach funkcjonowania społecznego. Przede wszystkim ujawnia się w bardzo rozbudowanych strukturach duszpasterstwa migrantów. Duszpasterstwo to oprócz pomocy duchowej wspomaga procesy adaptacyjne migrantów w nowym społeczeństwie.

Kościół katolicki zauważa zarówno strony pozytywne, jak i negatywne tego zjawiska. Wskazuje sposoby rozwiązywania problemów wynikłych z osiedlania się nowych przybyszów. Dotyczą one nie tylko metod radzenia sobie w procesie adaptacji do nowych warunków, ale przede wszystkim wskazują, że działalność poszczególnych państw czy organizacji pozarządowych powinna być ukierunkowana na rzecz likwidacji źródła migracji. Na tym polu Kościół katolicki podejmuje wiele przedsięwzięć praktycznych, chociażby powołując instytucje,

¹¹⁹ Zob. szerzej: J. Bakalarz, *Misjonarz migrantów w prawodawstwie powszechnym Kościoła*, s. 132–134.

których jednym z głównych celów jest zwalczanie ubóstwa w Afryce i Ameryce Łacińskiej – Fundacja na rzecz Sahelu czy Fundacja Populorum Progressio.

Należy zauważyć, że troska duszpasterska o migrantów jest z natury tymczasowa, a kanoniczne struktury organizacyjne duszpasterstwa ludzi w drodze nie zastępują struktur terytorialnych. Obie struktury ściśle ze sobą współpracują oraz uzupełniają się. Podstawowym celem funkcjonowania struktur duszpasterstwa migrantów jest stworzenie możliwości integracji tych ludzi ze wspólnotą lokalną. Przy organizowaniu duszpasterskiej opieki nad migrantami należy więc w każdym przypadku oddzielnie rozpatrywać i dostosowywać do okoliczności sposoby, formy prawne i aktualną użyteczność danej struktury organizacyjnej tego duszpasterstwa¹²⁰. Ważne jest też, aby struktury duszpasterstwa migrantów były dostosowane do warunków panujących na danym terenie, czyli do kultury, tradycji i sposobu życia lokalnej społeczności. Ponadto istotne jest, aby duszpasterstwo migrantów było zawsze dostosowywane do bieżących potrzeb migrantów oraz właściwie reagowało na zmiany, jakie zachodzą w społecznościach ludzkich. Z punktu widzenia migranta najważniejsza jest chrześcijańska postawa społeczności, w których przyszło mu funkcjonować¹²¹. Kościół niejednokrotnie podkreślał wagę „gościnnego” przyjęcia migrantów. Postawa ludzka i chrześcijańska w stosunku do migrantów wyraża się przede wszystkim w dobrym ich przyjęciu, które stanowi główny impuls dla przeciętnej nieuchronnych trudności, zapobiega przeciwnościom oraz rozwiązuje różnego rodzaju problemy¹²². Przyczynia się znacznie do łagodzenia problemów związanych z procesem integracji społecznej.

THE INVOLVEMENT OF THE CATHOLIC CHURCH TOWARDS MIGRANTS – RATIONALE DOCTRINAL AND LEGAL

SUMMARY

The Catholic Church is naturally associated with migrants and its history and doctrine are inextricably linked with the migration of people. Many of the documents of the Catholic Church refer to the history of human migration. The responsibility of the Catholic Church for migrants has deep historical and theological roots. The Catholic Church sees both the positive and the negative sides of this phenomenon. The pastoral care of migrants is a response to the needs of these people. It does not replace the territorial structures. They both work closely together and complement each other. The primary objective of the pastoral care of migrants is to enable migrants to integrate with the local community. An important element of these structures are religious orders of men and women.

The most important thing for migrants is the Christian attitude of the local community to them. Church repeatedly stressed the importance of hospitality to migrants. Both human and Christian attitude towards migrants expresses itself in a good reception, which is the main factor in overcoming the inevitable difficulties, preventing opposites and solving various problems. This attitude helps to alleviate the problems associated with the process of social integration.

KEY WORDS: migration, the Catholic Church

¹²⁰ DPMC nr 12.

¹²¹ PDE nr 3; Jan Paweł II, OŚDM (2003); „L'Osservatore Romano”, 3(2003).

¹²² PDE nr 3.